

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
дисципліни

***“ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ
І ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ”***

(для бакалаврів, спеціалістів)

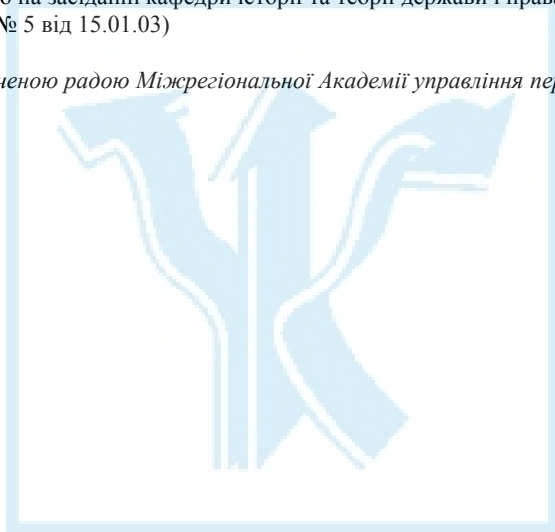
МАУП

Київ 2003

Підготовлено кандидатом юридичних наук, професором *В. П. Марчуком*

Затверджено на засіданні кафедри історії та теорії держави і права
(Протокол № 5 від 15.01.03)

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом

Марчук В. П. Навчальна програма дисципліни “Історія політичних і правових вчень” (для бакалаврів, спеціалістів). — К.: МАУП, 2003. — 35 с.

Навчальна програма містить пояснювальну записку, навчально-тематичний план, програмний матеріал до вивчення дисципліни “Історія політичних і правових вчень”, питання для самоконтролю, теми контрольних робіт, а також список рекомендованої літератури.

©Міжрегіональна Академія
управління персоналом (МАУП),
2003

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Історія політичних і правових вчень — це історія виникнення, розвитку і боротьби поглядів різних класів, соціальних груп і партій на державу і право, вчень про виникнення, сутність, форми, соціальне призначення держави і права, способи їх укріплення або перебудови.

У системі юридичної освіти історія політичних і правових вчень є однією з дійових суспільних наук, що має чітко виражений ідеологічний характер і величезне ідейно-виховне значення. У ній особливо чітко виявляється класовий характер поглядів на державу і право тих чи інших політичних мислителів. Ці погляди, ідеї, вчення незалежно від часу виникнення використовуються у відповідній інтерпретації в сучасній ідеологічній боротьбі представниками різних класів, соціальних угруповань і політичних партій, які часто-густо у своїх аргументах намагаються спиратися на авторитет видатних політичних мислителів минулого.

З огляду на викладене навіть політичні ідеї і вчення, що сягають корінням у сиву давнину, стають ареною гострої боротьби і в тій чи іншій формі беруть участь у сучасних ідеологічних і політичних баталіях. І тому студенти-юристи, а тим паче випускники правових факультетів повинні бути добре озброєні знаннями політично-правових ідей і теорій минулого й сучасності.

Історія політичних і правових вчень є теоретико-історичною дисципліною з фундаментальним характером. Вона тісно пов'язана з предметами історичного циклу, теорією держави і права, філософією права й іншими галузями права.

Мета викладання дисципліни “Історія політичних і правових вчень” — на конкретному історичному матеріалі показати закономірності боротьби у сфері політико-правової ідеології, розкрити складність і суперечності історичного процесу розвитку знань про державу і право, поступового пізнання людською думкою сутності держави і права, навести критичний аналіз реакційних доктрин і теорій, показати їх якісну відмінність від прогресивних надбань людства.

Історія політичних і правових вчень як навчальний предмет складний за змістом і значний за обсягом, здебільшого розрахований на студентів старших курсів, які вже мають певну базу юридичних знань.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
вивчення дисципліни
“ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ”

№ п/п	Назва частини і теми
1	Предмет і метод історії політичних та правових вчень
	<i>I. Політичні та правові вчення у Стародавньому світі</i>
2	Політичні та правові вчення у країнах Стародавнього Сходу
3	Політичні та правові вчення у Стародавній Греції
4	Політичні та правові вчення у Стародавньому Римі
	<i>II. Політичні та правові вчення в середні віки та епоху Відродження</i>
5	Політичні та правові вчення в Західній Європі в період виникнення і розвитку феодалізму
6	Політичні та правові вчення у країнах Арабського Сходу, Середньої Азії і Закавказзя в період виникнення та розвитку феодалізму
7	Політичні та правові вчення в Росії в період виникнення і розвитку феодалізму та утворення централізованої держави
8	Політичні та правові вчення в Західній Європі на початку розкладу феодалізму
	<i>III. Політичні та правові вчення XVII — першої половини XIX ст.</i>
9	Політичні та правові вчення в Голландії та Англії в період ранніх буржуазних революцій
10	Політичні та правові вчення Європейського Просвітництва (кінець XVII — XVIII ст.)
11	Політико-правова думка в Україні (кінець XVII — XVIII ст.)
12	Політичні та правові вчення у США в період боротьби за незалежність
13	Політичні та правові вчення в Німеччині наприкінці XVIII — на початку XIX ст.
14	Політичні та правові вчення у Росії в XVII — XIX ст.
15	Політичні та правові вчення в Західній Європі (перша половина XIX ст.)
	<i>IV. Політичні та правові вчення другої половини XIX — XX ст.</i>
16	Політичні та правові вчення в Західній Європі у другій половині XIX ст.
17	Політико-правові вчення революційних демократів Росії і України, революційних народників та анархістів
18	Політико-правове вчення марксизму-ленінізму
19	Політичні та правові вчення у країнах Європи і США в XX ст.
20	Політичні та правові ідеї і вимоги національно-визвольного руху у XX ст. Висновки

ПРОГРАМНИЙ МАТЕРІАЛ
до вивчення дисципліни
“ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ”

Тема 1. Предмет і метод історії політичних та правових вчень

1. Предмет історії політичних і правових вчень. Її місце в системі юридичних наук. Взаємозв'язок історії політичних і правових вчень з іншими галузями гуманітарних дисциплін і сучасними теоріями політики, права, держави та законодавства. Соціально-економічна зумовленість виникнення, зміни, розвитку і боротьби політичних і правових вчень. Поняття політики. Співвідношення загальнолюдського і класового в історії політичної думки.

Причини і наслідки плюралізму вчень, напрямків, шкіл у політико-правовій ідеології. Визначення предмета.

2. Методи історії політичних і правових вчень. Система методів (наявність великого арсеналу загальнофілософських і спеціально-наукових методів, наприклад формально-логічного, діалектичного, порівняльного, догматичного, системного та ін.). Проблема вибору найоптимальнішого і найефективнішого методу у процесі пізнання змісту та значення політико-правових доктрин. Співвідношення об'єктивного та суб'єктивного в історії політичних і правових вчень.

Періодизація і структура курсу. Наука історії політичних і правових вчень у сучасних ідеологічних дискусіях та її значення. Література з курсу.

Література [1–16]

Частина I. Політичні та правові вчення у Стародавньому світі

Тема 2. Політичні та правові вчення у країнах Стародавнього Сходу

1. Загальна характеристика релігійно-міфологічних уявлень про політику, державу і право у країнах Стародавнього Сходу в II–I тис. до н. е.

2. Політична і правова думка у Стародавній Індії. Політико-правові ідеї брахманізму і буддизму. Політична і правова теорія у трактаті Кау-тілі “Архашастра” та “Законах Ману”.

3. Політична і правова думка у Стародавньому Китаї. Вчення Конфуція про суспільство, державу і право. Принципи гуманності та ритуалу.

Соціально-політичні та правові ідеї Мо-цзи. Вчення даосизму (Лао-цзи). Теорія політики і права легістів.

Література [1–16]

Тема 3. Політичні та правові вчення у Стародавній Греції

1. Загальна характеристика політико-правової ідеології у Стародавній Греції. Основні напрямки ідеологічної боротьби і проблеми, що були в центрі уваги цієї боротьби.

2. Політичні та правові вчення раннього періоду (IX–VI ст. до н. е.). Творчість Гомера, Гесіода, Солона, Піфагора та Геракліта.

3. Період розквіту давньогрецької політико-правової думки (V–IV ст. до н. е.). Демокрит про державу і право.

4. Політичні та правові ідеї софістів. Праворозуміння софістів старших (Протагор, Горгій, Гіппій, Антіфон) і молодших (Тразімах, Каллікл, Лікофрон, Алкідам).

5. Політичні та правові ідеї Сократа. Сократ про право і законність.

6. Вчення Платона про державу і право, його філософська основа. Проекти ідеальної держави в діалогах “Держава” і “Закони”. Класифікація форм державного правління і причини їх заміни. Ставлення Платона до приватної власності.

7. Вчення Аристотеля про суспільство, політику, державу і право. Філософська основа його вчення. Обґрунтування Аристотелем рабства і суспільної нерівності. Ставлення до власності. Вчення про виникнення держави. Критерії та класифікація Аристотелем форм держави. Причини державних переворотів і засоби їх подолання. Вчення про два види справедливості, про право природне і позитивне. Вплив Аристотеля на подальший розвиток політичної і правової ідеології.

8. Вчення Епікура про свободу, державу і право. Політична ідеологія стоїцизму (Зенон, Хризіпп). Вчення Полібія про класифікацію форм держави та їх кругообіг.

Література [1–16]

Тема 4. Політичні та правові вчення у Стародавньому Римі

1. Загальна характеристика основних напрямків політичної і правової думки у Стародавньому Римі.

2. Вчення Цицерона про державу і право. Вплив на нього ідей давньогрецьких мислителів.

3. Політичні та правові ідеї римських стоїків (Сенека, Епіктет, Марк Аврелій). Їх ставлення до свободи і рабства.

4. Політико-правові ідеї римських юристів (Гай, Папініан, Павло, Ульпіан, Модестін). Римські юристи про природу і систему права, про право і справедливість, про право публічне і приватне.

5. Політичні та правові ідеї раннього християнства. Еволюція християнства з опозиційної релігії в державну, зміна його політико-правової сутності. Політико-правове вчення Аврелія Августина. Єресі. Боротьба з єресями римсько-католицької церкви.

Література [1–16]

Частина II. Політичні та правові вчення в середні віки та епоху Відродження

Тема 5. Політичні та правові вчення в Західній Європі в період виникнення і розвитку феодалізму

1. Загальна характеристика політико-правової думки західноєвропейського середньовікового суспільства. Основні напрямки політичної боротьби.

2. Політико-правова теорія Фоми Аквінського, його вчення про походження, сутність держави та елементи державної влади. Обґрунтування права народу на революцію. Фома Аквінський про закон і його види. Захист католицизму. Послідовники Ф. Аквінського — неотомісти.

3. Політичні та правові ідеї західноєвропейських середньовікових єретичних рухів і селянських війн.

4. Вираження інтересів середньовікового бюргерства в політико-правовому вченні Марсилія Падуанського. Влада духовна і світська, законодавча і виконавча. Народ як джерело державної влади.

Література [1–16]

Тема 6. Політичні та правові вчення у країнах Арабського Сходу, Середньої Азії і Закавказзя в період виникнення та розвитку феодалізму

1. Загальна характеристика політичних і правових вчень у країнах Арабського Сходу, Середньої Азії і Закавказзя.

2. Політико-правова ідеологія ісламу. Ідеї основних напрямків і сект ісламу. Суніти, шіїти, хариджити та ісмаїліти.

3. Ідеологія селянства — маздакізм. Політико-правові погляди аль-Фарабі.

4. Політико-правові погляди Нізамі. Утопічний проект ідеальної держави. Ідеї природного права Мхітара Гоша.

Література [1–16]

Тема 7. Політичні та правові вчення в Росії в період виникнення і розвитку феодалізму та утворення централізованої держави

1. Ідеї незалежності держави і єдності слов'янських народів у літописах і пам'ятках Київської Русі.

2. Основні напрямки політичної і правової думки в період створення Російської централізованої держави.

3. Політична концепція Філофея “Москва — третій Рим”. Політичні та правові ідеї “нестяжателів” і “їосифлян”. Обґрунтування необмеженого самодержавства І. С. Пересвтовим.

4. Політичні погляди А. М. Курбського.

Література [1–16]

Тема 8. Політичні та правові вчення в Західній Європі на початку розкладу феодалізму

1. Загальна характеристика політичної ідеології епохи Відродження. Формування буржуазної політико-правової ідеології.

2. Вчення Н. Макіавеллі про державу і право. Макіавеллі про походження, сутність і форми держави, про завдання і засоби політики. Політичний ідеал Макіавеллі. “Макіавеллізм”.

3. Політичні та правові ідеї Реформації: основні напрямки. Політико-правові ідеї Мартіна Лютера, Томаса Мюнцера, Жана Кальвіна.

4. Політико-правові ідеї ієзуїтів і тираноборців. Ла Боссі.

5. Вчення Жана Бодена про державу і право. Боден про суверенітет державної влади і форми держави.

6. Політико-правова ідеологія утопічного соціалізму. Ідеальний суспільний і державний лад в “Утопії” Томаса Мора і “Місті Сонця” Томазо Кампанелли. Загальне й особливе в їх державно-правових поглядах.

Література [1–16]

Частина III. Політичні та правові вчення XVII — першої половини XIX ст.

Тема 9. Політичні та правові вчення в Голландії та Англії в період ранніх буржуазних революцій

1. Загальна характеристика політичної і правової ідеології в зазначений період. Характеристика теорії природного права.

2. Політичні та правові вчення в Голландії у XVII ст. Політико-правове вчення Гуго Гроція. Теорія природного права. Гроцій про походження держави, суверенітет державної влади і її носіях. Принципи міжнародних відносин.

Вчення Бенедікта Спінози про державу і право. Особливості вчення Спінози про невідчужувані права громадян і межі дії державної влади. Ставлення до форм держави.

3. Основні напрямки політичної і правової думки в період англійської революції XVII ст.

Політико-правове вчення Т. Гоббса. Особливості трактування природного стану і договірного походження держави. “Левіафан”. Погляди на сутність, завдання і форми держави, державний суверенітет. Гоббс про співвідношення особи і держави. Політичний ідеал Т. Гоббса.

Політико-правова ідеологія індепендентів (незалежних). Джон Мільтон, Джеймс Гаррінгтон і Ольджерон Сідней. Їх погляди на організацію державної влади. Захист буржуазно-демократичних прав і свобод.

Політико-правова ідеологія левеллерів (урівновачів). Джон Лільберн про природні права людини і народний суверенітет. Погляди на організацію державної влади. Ідея розподілу владних повноважень між органами держави.

Політичні та правові ідеї дігерів (копачів). Джерард Уінстенлі про шляхи перетворення політико-правового ладу.

4. Обґрунтування класового компромісу в Англії в політико-правовому вченні Джона Локка. Локк про невіддільні права людини і межі дії державної влади. Ідея поділу влади.

Література [1—16]

Тема 10. Політичні та правові вчення Європейського Просвітництва (кінець XVII — XVIII ст.)

1. Загальна характеристика політико-правової ідеології епохи Просвітництва, її еволюція.

2. Вчення про природне право в Німеччині (Самуїл Пуфендорф, Христіан Томазій, Христіан Вольф).

3. Політичні та правові вчення в Італії у XVIII ст. (Джамбаттіста Віко, Чезаре Беккарія).

4. Основні напрямки політичної і правової ідеології у Франції. Політико-правові погляди Вольтера. Вчення Шарля Луї Монтеск'є про державу і право. Монтеск'є про фактори, що визначають характер законодавства. Значення політичного фактору — форми правління. Поняття політичної свободи. Теорія розподілу влад Монтеск'є.

Політико-правові ідеї французьких матеріалістів (Дені Дідро, Поль Анрі Гольбах, Клод Адріан Гельвецій).

Політичне і правове вчення Ж. Ж. Руссо. Руссо про причини виникнення і розвитку суспільної нерівності. Теорія договірного походження держави. Обґрунтування ідеї народного суверенітету. Руссо про право. Поняття “загальної волі” і “волі всіх”. Соціально-політичний ідеал Ж. Ж. Руссо.

Політико-правові ідеї утопічного соціалізму (Жан Мельє, Мореллі, Габріель Боно де Маблі, Гракх Бабеф).

Основні напрямки політико-правової думки в період Великої Французької революції.

Політичні та правові ідеї конституціоналістів (Оноре де Мірабо, Емманюель Сієєс), жирондистів (Жан Бріссо, Жан Антуан Кондорсе). Політико-правова ідеологія якобінців. Максиміліан Робесп'єр. Жан Поль Марат. Робесп'єр про революційний і конституційний уряд. Обґрунтування революційної диктатури і революційної законності.

Політико-правові ідеї в Деклараціях прав людини і громадянина 1789 і 1793 рр.

Література [1–16]

Тема 11. Політико-правова думка в Україні (кінець XVII — XVIII ст.)

1. Роз'єднаність українських земель. Соціально-економічний розвиток і політичне становище українських земель у складі Росії. Ліквідація автономії України і Запорізької Січі.

2. Просвітительство на Україні. Основні риси і напрями.

Теорія просвіченого абсолютизму у працях Ф. Прокоповича.

Просвітителі-демократи Г. С. Сковорода і Я. П. Козельський.

Критика Г. Сковородою суспільно-політичних і соціальних порядків, феодалного права і судочинства. Принцип “сродності” як основа побу-

дови майбутнього суспільства. Суспільно-політичний ідеал і шляхи його досягнення.

Особливість теорії природного права Я. Козельського. Теорія суспільної угоди. Республіканізм. Погляди в галузі міжнародного права.

3. Політичні та правові ідеї в козацько-старшинських літописах.

Автономістичні ідеї в Літопису Самовидця (70-ті роки XVII ст.), Г. Грибянки (1710), С. Величка (1720).

4. Обстоювання національно-державних прав українського народу у “Виводі прав України” П. Орлика — першої демократичної конституції України.

5. Політичні та правові ідеї Мазепи.

6. Республікансько-автономістична ідея “Історії Русів” (рубіж XVIII–XIX ст.). Вживання термінів “Русь” і “Малоросія”. Антикріпосницька ідея.

Література [1–16]

Тема 12. Політичні та правові вчення у США в період боротьби за незалежність

1. Загальна характеристика основних напрямків політичної і правової думки.

2. Політичні та правові погляди “федералістів” (Олександр Гамільтон, Джон Адамс, Джеймс Медісон). Ідеї конституціоналізму і федералізму. Ідеї розподілу влад.

3. Політико-правові погляди Томаса Джефферсона і їх втілення в Декларації незалежності і Білі про права. Ставлення Джефферсона до рабства. Обґрунтування правомірності народної революції.

4. Політичні та правові ідеї радикальних демократів. Томас Пейн. Особливості його теорії природного права. Ставлення до рабства і революції.

Література [1–16]

Тема 13. Політичні та правові вчення в Німеччині наприкінці XVIII — на початку XIX ст.

1. Загальна характеристика основних напрямків політичної та правової ідеології цього періоду.

2. Історична школа права Г. Гуго, Ф. К. Савіні, Г. Пухта та їх погляди на виникнення, розвиток і сутність права.

3. Вчення Іммануїла Канта про державу і право. Зв'язок політичного і правового вчення з етикою. Категоричні імперативи І. Канта. Поняття права і держави. Особливості поглядів Канта на розподіл влад і класифікацію форм держави. Його суспільно-політичний ідеал і проект вічного миру.

4. Політико-правова теорія І. Г. Фіхте. Проект держави у праці “Закнута торгова держава”. Ідея відсутності уряду в майбутньому вдосконаленому суспільстві.

5. Вчення Г. В. Ф. Гегеля про державу і право. “Філософія права”. Предмет і метод гегелівської філософії права. Розумні основи держави і права та їх дійсність. Поняття права і держави. Співвідношення громадянського суспільства і держави. Концепція розподілу і органічної єдності властей. Конституційна монархія. Гегель про міжнародне право, війну і мир, про природний стан у сфері міжнародних відносин.

Література [1–16]

Тема 14. Політичні та правові вчення в Росії у XVII–XIX ст.

1. Основні напрямки політичної і правової думки та їх розвиток.

2. Обґрунтування “просвіщенного” абсолютизму у працях Ю. Крижанича, Ф. Прокоповича, В. М. Татищева та І. Т. Посошкова.

3. Політико-правова програма дворянства. Особливості ідеологічного обґрунтування самодержавства і кріпосного ладу в “Наказі” Катерини II. Модель обмеженої монархії М. М. Щербатова.

4. Політико-правові ідеї російських і українських просвітителів XVIII ст.: особливості та еволюція. Г. С. Сковорода.

Вчення С. Ю. Десницького про державу і право. Десницький про природне право, походження, розвиток держави і права, організацію державної влади.

5. Дворянський лібералізм першої половини XIX ст. Проекти державних перебудов М. М. Сперанського.

6. Формування і розвиток ранньої революційної політико-правової ідеології в Росії. Політичні та правові ідеї О. М. Радищева.

7. Політичні та правові ідеї декабристів. Проект перебудови державного і суспільного ладу в Росії у “Руській Правді” П. І. Пестеля. Пестель про унітарний устрій держави і республіканську форму правління.

Конституційні проекти М. М. Муравйова. Ідея федеративної конституційної монархії.

Ідеї загальнослов'янської федерації у членів спілки “Об'єднані слов'яни”.

8. Політико-правові ідеї слов'янофілів (О. С. Хом'яков, І. В. Кіреєвський) і західників (К. Д. Кавелін, Б. М. Чичерін).

Література [1–16]

Тема 15. Політичні та правові вчення в Західній Європі (перша половина XIX ст.)

1. Загальна характеристика основних напрямків політико-правової ідеології.

2. Основні риси політико-правової ідеології лібералізму першої половини XIX ст.

Політико-правові погляди Б. Костана (Франція). Держава і свобода особи. Незалежність приватного життя від політичної влади. Розподіл і рівновага в системі влад. Особливе місце королівської влади.

Політичні та правові ідеї І. Бентама (Англія). Утилітаризм І. Бентама. Критика теорії природного права і договірного походження держави. Бентам про форми держави і представницьку демократію.

Політико-правове вчення ідеолога лібералізму Л. Штейна (Німеччина). Співвідношення держави і суспільства. Цілеспрямована еволюція держави як запобіжний засіб революційного розкладу суспільства. “Надкласова” конституційна монархія в системі розподілу властей.

3. Політичні та правові погляди представників утопічного соціалізму.

Політико-правове вчення Сен-Сімона. Його концепція стадій розвитку суспільства та еволюції держави. Проект і принципи промислової системи суспільства.

4. Політико-правове вчення Огюста Конта. Методологічні основи позитивізму. Три історичних типи світогляду і еволюція держави та права. Ідея суспільної солідарності як засобу запобігання революціям. Конт про суб’єктивне право як обов’язок і соціальну функцію.

Погляди Ш. Фур’є на державу і право.

Критика капіталістичного ладу, буржуазної держави і права. Концепція Фур’є про соціально-політичний розвиток суспільства. Фаланга як форма організації нового суспільства.

Погляди Р. Оуена на державу і право. Оуен про виховання громадян і вдосконалення законодавства як засобів цивілізованої перебудови суспільства. Утопічний план політико-правової перебудови планети.

5. Юридичний позитивізм. Дж. Остін (Англія), К. Бергбом і П. Лабанд (Німеччина), А. Есман (Франція). Критика теорії природного права. Заперечення пізнання сутності держави та права. “Юриспруденція понять”. Реальне право як сукупність норм, як закон. Співвідношення держави і права. Ідея правової держави.

Література [1–16]

Частина IV. Політичні та правові вчення другої половини XIX–XX ст.

Тема 16. Політичні та правові вчення в Західній Європі у другій половині XIX ст.

1. Загальна характеристика політичної і правової ідеології другої половини XIX ст.

2. Соціологічний позитивізм. Р. Ієрінг (Німеччина), Г. Спенсер (Англія), Л. Гумплович (Австрія).

Вчення Р. Ієрінга про державу і право. “Юриспруденція інтересів”. Право як юридично захищений інтерес. Ідея Ієрінга про боротьбу за право соціальних сил і про право як нестійкий компроміс у боротьбі інтересів. Взаємозумовленість держави і права.

Політичне і правове вчення Г. Спенсера. Органічна теорія держави. Диференціація і спеціалізація функцій та органів держави у процесі її еволюції. Типи держави: примітивний (військовий) і вищий (індустріальний).

Політичне і правове вчення Л. Гумпловича. Походження держави і права. Теорія насильства. Еволюція форм державної влади і особливості “сучасної культурної держави”.

3. Дуалістична теорія держави Г. Еллінека. Соціологічний і юридичний методи пізнання держави. Концепція самообмеження, зв’язаності держави законодавством і міжнародним правом.

4. Націоналізм, расизм і геополітика в політичних і правових вченнях А. Гобіно, Х. С. Чемберлена, Л. Вольтмана, Ф. Ратцеля.

5. Вчення Ф. Ніцше про державу і право. Концепція волі до влади. Держава як засіб культурної і соціальної еволюції. Держава і особа. Держава та історична перспектива. Елітарна концепція права. Аристократична інтерпретація природного права як права на нерівність і привілей. Погляди Ніцше на війну і мир, на революцію як загрозу культурі.

6. Неокантіанська політико-правова філософія Р. Штаммлера. Право як логічна першооснова господарства. Теорія “відродженого” природного права.

7. Ідеї “органічної” солідарності класів і соціальних груп у працях Еміля Дюркгейма і Леона Буржуа.

Література [1–16]

Тема 17. Політико-правові вчення революційних демократів Росії і України, революційних народників та анархістів

1. Загальна характеристика політичної і правової ідеології революційного демократизму.

2. Політико-правове вчення О. І. Герцена. Критика кріпосного ладу і царського самодержавства. Критика буржуазного ладу в західноєвропейських країнах. Ідея переходу до соціалізму через селянську общину.

3. Революційно-демократичні погляди В. Г. Белінського.

4. Погляди М. Г. Чернишевського на державу і право. Чернишевський про походження і сутність держави і права. Боротьба із самодержавством. Критика буржуазної держави і права. Обґрунтування селянської революції. Погляди Чернишевського на роль держави і права при соціалізмі. Національні питання і проблема міжнародного права.

5. Політичні і правові ідеї у програмних документах першої української політичної таємної організації 40-х років XIX ст. “Кирило-Мефодіївське товариство”. Ідея єдності слов’янських народів.

Політичні та правові погляди Т. Г. Шевченка. Критика політичної системи експлуататорської держави. Революційний демократизм і суспільно-політичний ідеал.

Політичні та правові погляди М. Драгоманова. Його конституціоналізм і феодалізм.

Політичні та правові погляди І. Я. Франка. Критика існуючого ладу і його суспільно-політичний ідеал.

Політичні і правові ідеї у творчості Лесі Українки.

6. Політичні та правові вчення революційних народників 60–70 років XIX ст. (П. М. Ткачов, П. Л. Лавров).

7. Політичні і правові ідеї анархізму в Росії в кінці XIX — початку XX ст. (М. О. Бакунін, П. О. Кропоткін, Л. М. Толстой).

М. О. Бакунін про походження, сутність і форми держави. Критика феодальних та капіталістичних держав і заперечення держави. Полеміка з марксистами. Ідея Сполучених Штатів Європи і всесвітньої федерації. Суперечності в політичній теорії М. Бакуніна. Заперечення будь-яких авторитетів і ідея “невидимої” диктатури таємної революційної організації. Анархістське тлумачення теорії природного права. Питання спадкового права.

Анархістська теорія П. О. Кропоткіна. Цикли розвитку цивілізацій і держави. Роль права в походженні держави. Біосоціологічна концепція суспільства і держави. Ідеї федералізму. П. Кропоткін про співвідношення права, моралі та законодавства. Космічні, антропологічні та соці-

альні причини злочинності. Критика інституту смертної кари і системи кримінального покарання.

Християнський анархізм “непротівлення” Л. М. Толстого.

Література [1–16]

Тема 18. Політико-правове вчення марксизму-ленінізму

1. Історичні умови виникнення та розвитку марксистського вчення про державу і право в Західній Європі у другій половині XIX ст. Формування політичного світогляду К. Маркса і Ф. Енгельса.

2. К. Маркс і Ф. Енгельс про історичний розвиток класового суспільства і держави. Питання держави і права у працях “Німецька ідеологія” і “Маніфест Комуністичної партії”. Марксизм про історичну роль соціалістичної держави і права та умови їх відмирання. Полеміка марксистів з анархістами (М. Штірнер, П. Ж. Прудон, М. О. Бакунін).

Ф. Енгельс про форми походження держави і її основні ознаки. Питання про вплив державної і правової надбудови на економічний базис.

3. Поширення ідей марксизму в робітничому русі в Західній Європі та Росії наприкінці XIX — початку XX ст. і їх різнобічне тлумачення (К. Каутський, Е. Бернштейн, А. Бебель, П. Лафарг, Г. В. Плеханов).

4. Виникнення ленінізму. Вчення В. І. Леніна про історичний розвиток держави. Розвиток марксистської теорії соціалістичної революції і диктатури пролетаріату під час першої російської революції 1905–1907 рр. Ідея революційно-демократичної диктатури пролетаріату і селянства.

Питання про співвідношення понять диктатури і демократії. Погляди на федерацію і майбутню долю держави. Критика проекту “автономізації”. В. І. Ленін про принципи соціалістичної законності.

5. Еволюція політико-правової теорії марксизму в СРСР після В. І. Леніна: Н. І. Бухарін, Л. Д. Троцький, Й. В. Сталін.

Ідеологічне маскування тоталітаризму і особистої влади. Концепція права як закону (А. Я. Вишинський).

Література [1–16]

Тема 19. Політичні та правові вчення у країнах Європи і США в XX ст.

1. Загальна характеристика основних напрямків політичної і правової думки XX ст.

2. Політична і правова теорія солідаризму Леона Дюгі. Соціальна солідарність і історичний розвиток заперечення класових антагонізмів.

Теорія соціальних функцій. Норма соціальної солідарності як основа права. Суб'єктивне право як обов'язок. Ідеї Л. Дюгі про синдикатський федералізм, децентралізацію політичної влади, політичний і правовий плюралізм.

3. Нормативістська теорія права Ганса Кельзена. “Чиста” теорія права, її деідеологізація і незалежність від матеріальних факторів розвитку суспільства. Юриспруденція як наука про сферу належного. Ієрархія норм права за Кельзенем: основна норма, конституційні норми, загальні та індивідуальні норми. Поняття права. Держава як персоніфікація норм права. Форми державного правління. Поняття державного суверенітету і примат міжнародного права.

4. Соціологічний напрямок в юриспруденції.

Школа “вільного права” Євгена Ерліха. Право як “живий порядок” відносин і “внутрішній порядок” людських союзів. Концепція вільного пошуку і застосування “живого права” судом.

Гарвардська школа права Роско Паунда. Право як основний засіб соціального контролю для узгодження і компромісу інтересів. Три аспекти права: система відносин, сукупність приписів, судовий і адміністративний процес.

“Реалістична” теорія права у США (К. Левеллін, Д. Френк). Протиставлення “права в законі” (“паперового”) “реальному праву”. Право як результат рішень судової і адміністративної практики. Заперечення нормативного характеру права. Роль інтуїції і почуттів в обґрунтуванні судових рішень і судової правотворчості.

5. Психологічна теорія права Леона Петражицького. В. Луншted, А. Росс, К. Олівекрона та ін.

Право як продукт правосвідомості та психіки. Правові поняття як “суб'єктивні переконання”. Заперечення нормативного характеру права.

6. Теорії природного права: основні різновиди. Історія виникнення і розвитку теорії природного права.

Неотомістська (теологічна) теорія природного права (А. Ауер, Ж. Марітен, Ж. Дабен, Лебаф і Хейс). Бог — першоджерело державної влади і права. Природне право як “таємні глибини серця”, що пізнаються не розумом, а тільки при посередництві істин християнського віровчення.

Теорія “відродженого” природного права (у Франції — Жені та Сомбл, у Німеччині — неокантіанці Штаммлер, Коген, Ласк, в Італії — дель Веккіо, у Росії — Є. М. Трубецькой, В. М. Гессен,

Б. О. Кістяківський; сучасні автори — Лон Фуллер, Артур Кауфман, Дж. Роулс та ін.).

Право як оцінка дійсності з позиції уявлень про справедливість. Природне право як абсолютний критерій справедливості, що базується на “природі речей” і вимогах вищого розуму людини.

7. Політико-правова ідеологія фашизму (Ж. А. Гобіно, К. Шмітт, А. Розенберг, С. Чемберлен, О. Шпенглер). Теорія історичного процесу як боротьби націй і рас за існування та самозбереження. “Національний соціалізм” і державний контроль за працею і капіталом. Кредо нацистів: “Ти — ніщо, твій народ — все!”. Право — воля фюрера як виразника волі народу. Правотворчий фактор — “дух нації”. Ідея “правової держави” націонал-соціалістів. Заперечення принципів рівності та демократії. Тоталітарна модель політичної системи.

Політико-правова ідеологія неофашизму. Модернізація і “гуманізація” фашистських ідей.

8. Політичні теорії держави. Теорія конвергенції (З. Бжезинський, Р. Арон, Дж. Гелбрейт, П. Сорокін та ін.). Теорія “плюралістичної демократії” (Р. Дарендорф, М. Дюверже, Г. Ласкі та ін.). Теорія еліт італійських політологів В. Парето і Г. Москі.

Технократичні концепції. “Революція менеджерів” Дж. Бернхема. Концепція влади і бюрократії (М. Вебер, Р. Міхельс, А. Бенглі та ін.).

9. Політичні і правові ідеї соціал-демократичного руху. Соціалістичний інтернаціонал (1951 р.). Ідея “демократичного”, “гуманного” соціалізму, “народного капіталізму” (Г. Ласкі, Дж. Стречі, К. Реннер, Б. Піттерман та ін.).

10. Політичні та правові ідеї лівого революціонізму. Франкфуртська школа. Політичні ідеї “нових лівих” 1960–1970 рр. (Г. Маркузе, Ж. П. Сартр, Р. Мілс та ін.).

Література [1–16]

Тема 20. Політичні та правові ідеї і вимоги національно-визвольного руху у XX ст.

1. Загальна характеристика політико-правової ідеології національно-визвольного руху.

2. Політичні та правові ідеї національно-визвольного руху в Китаї. Три великих принципи Сунь Ятсена. Принципи нації, народовладдя і народного благоденства.

3. Політичні та правові ідеї національно-визвольного руху в Індії. Політико-правове вчення Махатма Ганді. Вимоги національної незалеж-

ності. Методи політичної боротьби у вигляді ідеологічного протесту “неспівробітництва” і “громадянської непокори”.

4. Політичні та правові ідеї національно-визвольного руху в Азії, Африці й Латинській Америці.

Ідеї панарабізму і “арабського соціалізму” у теорії М. Каддафі. Ідеї панісламізму.

Ідеї “африканського соціалізму” Л. Сенгора (Сенегал). Роль держави в розвитку і гармонізації суспільства.

Г. А. Насер про “демократичне, соціалістичне, кооперативне суспільство”.

Ідеї антиколоніалізму і “африканського соціалізму” К. Нкруме (Республіка Гана).

Політико-правові ідеї національно-визвольного руху в Латинській Америці.

Література [1–16]

Висновки

1. Еволюція політичної і правової думки та еволюція політичної і правової реальності, держави і права. “Вічні” й нові проблеми в історії вчень про державу і право.

2. Політичні та правові ідеї про державну незалежність, державний суверенітет і побудову національних держав у незалежних державах — колишніх республіках СРСР.

Політичні та правові ідеї в Україні в період виникнення і становлення суверенної держави, їх еволюція.

Література [1–16]

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Предмет і метод історії політичних і правових вчень.
2. Політико-правові погляди Конфуція.
3. Політико-правові погляди Мо-цзи.
4. Погляди Демокрита на державу і право.
5. Вчення Сократа про державу і право.
6. Політико-правові ідеї софістів у Стародавній Греції.
7. Проект ідеальної держави в діалозі Платона “Держава”.
8. Проект ідеальної держави в діалозі Платона “Закони”.
9. Вчення Аристотеля про походження держави і права.
10. Захист Аристотелем рабства і приватної власності.

11. Політико-правові ідеї стоїків у Стародавній Греції і Стародавньому Римі.
12. Вчення Цицерона про державу і право.
13. Вчення римських юристів про право (Гай, Папініан, Павло, Ульпан).
14. Політико-правові погляди Августина.
15. Політико-правові ідеї раннього християнства.
16. Вчення Хоми Аквінського про державу і право.
17. Політико-правові ідеї середньовікових єресей у Західній Європі.
18. Погляди Марсилія Падуанського на державу і право.
19. Політико-правові ідеї в Київській Русі в XI–XIV ст.
20. Державно-правові погляди Івана Вишенського.
21. Політико-правові ідеї І. С. Пересветова.
22. Політичні і правові погляди Ніколо Макіавеллі.
23. Ніколо Макіавеллі про форми державного правління — республіку і монархію.
24. Теорія суверенітету держави Жана Бодена.
25. Політичні та правові ідеї Реформації (Мартін Лютер, Томас Мюнцер, Жан Кальвін).
26. Утопічний соціалізм Томаса Мора і його державно-правові ідеї.
27. Утопічний соціалізм Томазо Кампанелли і його погляди на організацію державної влади.
28. Вчення Гуго Гроція про державу і право.
29. Політичні та правові погляди Бенедикта Спінози.
30. Вчення Томаса Гоббса про державу і право.
31. Політичні та правові погляди Дж. Лільберна.
32. Утопічний соціалізм Дж. Уінстенлі та його державно-правові ідеї.
33. Вчення Дж. Локка про державу і право.
34. Політико-правові погляди Юрія Крижанича.
35. Обґрунтування абсолютизму у творах Феофана Прокоповича.
36. Політико-правові погляди В. Н. Татищева.
37. Політична програма І. Т. Посошкова.
38. Правові ідеї Чезаре Беккарія.
39. Політичні і правові погляди Вольтера.
40. Вчення Шарля Монтеск'є про політичну свободу і фактори, що впливають на характер законів.
41. Теорія розподілу влад Ш. Монтеск'є.
42. Політичні та правові погляди французьких матеріалістів XVIII ст. (Дідро, Гельвецій, Гольбах).

43. Вчення Ж. Ж. Руссо про три ступені нерівності між людьми і походження держави.
44. Теорія народного суверенітету Ж. Ж. Руссо.
45. Ідеї утопічного соціалізму в “Заповіті” Жана Мельє.
46. Державно-правові ідеї якобінців (Робесп’єр, Марат).
47. Політико-правові ідеї Т. Пейна.
48. Політичні погляди Т. Джефферсона.
49. Політико-правові погляди А. Гамільтона.
50. Погляди С. Ю. Десницького на державу і право.
51. Політико-правові погляди Г. С. Сковороди.
52. Політико-правові погляди Я. П. Козельського.
53. Погляди О. М. Радищева на державу і право.
54. Історична школа права в Німеччині (Гуго, Савіньї, Пухта).
55. Вчення І. Канта про державу і право.
56. Вчення Ф. Гегеля про державу і право.
57. Політико-правові ідеї буржуазного лібералізму Б. Костана.
58. Політико-правові ідеї буржуазного лібералізму Ієремії Бентама.
59. Утопічний соціалізм і державно-правові ідеї К. А. Сен-Сімона.
60. Утопічний соціалізм і державно-правові ідеї Ш. Фур’є.
61. Утопічний соціалізм і державно-правові ідеї Р. Оуена.
62. Погляди Огюста Конта на державу і право.
63. Політико-правові погляди слов’янофілів і западників (Б. М. Чичерін).
64. Конституційні проекти М. Муравйова.
65. Політико-правові ідеї у проекті П. Пестеля “Руська правда”.
66. Політико-правові ідеї М. М. Сперанського.
67. Погляди А. І. Герцена на державу і право.
68. Вчення М. Г. Чернишевського про державу і право.
69. Політичні та правові погляди Т. Г. Шевченка.
70. Політичні та правові погляди М. П. Драгоманова.
71. Вчення І. Я. Франка про державу і право.
72. Соціалістичні ідеї І. Я. Франка.
73. Політичні та правові погляди Лесі Українки.
74. Формування марксистської політико-правової теорії.
75. Питання держави і права в “Маніфесті Комуністичної партії” К. Маркса і Ф. Енгельса.
76. Анархістська концепція держави і права М. Штірнера.
77. Анархістська теорія держави і права П. Прудона, його проект соціальних реформ.

78. Анархістська теорія держави і права М. Бакуніна. Полеміка з марксистами.
79. Вчення Р. Ієрінга про державу і право.
80. Політико-правова концепція Ф. Ніцше.
81. Питання держави, права і законності у працях В. І. Леніна “Про державу” і “Про двовладдя”.
82. Політико-правові погляди М. Грушевського.
83. Теорія соціальних функцій і корпоративної держави Л. Дюгі.
84. Нормативістська теорія Г. Кельзена і його вчення про державу.
85. Психологічна теорія права Л. Петражицького.
86. Соціологічна теорія права Є. Ерліха.
87. Сучасні теорії природного права.
88. Політико-правова ідеологія фашизму.
89. Політико-правові ідеї М. Ганді.
90. Три великих народних принципи Сунь Ятсена: еволюція і політико-правовий зміст.

ТЕМИ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

1. Предмет і метод історії політичних і правових вчень
2. Методологічні проблеми історії політичних і правових вчень.
3. Політико-правові ідеї у Стародавньому Китаї.
4. Політико-правові погляди Піфагора.
5. Вчення Геракліта про державу і право.
6. Вчення Сократа про суспільство, державу і законність.
7. Проекти ідеальної держави Платона.
8. Вчення Аристотеля про походження держави і причини державних переворотів.
9. Політичні та правові вчення римських юристів.
10. Вчення Цицерона про державу і право.
11. Політичні вчення стоїків.
12. Політико-правові погляди Августіна.
13. Вчення Хоми Аквінського про державу і право.
14. Формування і розвиток політичних ідей раннього християнства.
15. Формування і розвиток мусульманських правових ідей.
16. Політичні ідеї часів Київської Русі.
17. Вчення Ніколо Макіавеллі про державу і право.
18. Політичні та правові ідеї Реформації.
19. Вчення Жана Бодена про суверенітет держави.
20. Вчення Гуго Гроція про державу і право.

21. Політико-правові вчення Бенедикта Спінози.
22. Вчення Томаса Гоббса про державу і право.
23. Вчення Дж. Локка про державу і право.
24. Політико-правові погляди Дж. Лільберна.
25. Роль Києво-Могилянської академії в розвитку вітчизняної політичної і правової думки.
26. Богдан Хмельницький і його внесок у створення незалежної української держави.
27. Конституція Пилипа Орлика та її політичне значення.
28. Вчення Шарля Монтеск'є про поділ влади.
29. Вчення Ж. Ж. Руссо про причини нерівності між людьми і виникнення держави.
30. Теорія народного суверенітету Ж. Ж. Руссо.
31. Суспільно-політичний ідеал Григорія Сковороди.
32. Політико-правові погляди Симеона Полоцького і Юрія Крижанича.
33. Вчення С. Ю. Десницького про державу і право.
34. Політико-правове вчення О. М. Радищева.
35. Політико-правові ідеї Т. Джефферсона.
36. Демократичні ідеї Т. Пейна.
37. Вчення Іммануїла Канта про державу і право.
38. Вчення Гегеля про державу і право.
39. Політико-правові погляди Т. Г. Шевченка.
40. Політико-правові погляди М. Драгоманова.
41. Політико-правові погляди І. Я. Франка.
42. Політичні та правові погляди Лесі Українки.
43. Політична концепція суспільного розвитку М. Грушевського.
44. Політико-правові вчення марксизму.
45. Нормативістська теорія Ганса Кельзена.
46. Вчення Р. Ієрінга про інтереси у праві.
47. Теорія держави Л. Гумпловича.
48. Неокантианське вчення про право Штаммлера.
49. Соціологічна теорія права Євгена Ерліха.
50. Психологічна теорія права Л. Петражицького.
51. Політико-правова ідеологія фашизму.
52. Вчення Сунь Ятсена про три великих народних принципи.
53. Політичні погляди М. Ганді.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. *Азаркин Н. Н., Левченко В. Н., Мартыянов В. Н.* История политических учений. — М.: Юристъ, 1994. — Вып. 2.
2. *Борисов Л. П.* История политических и правовых учений: Учеб. пособие. — М., 2001.
3. *Ерышев А. А.* История политических и правовых учений: Учеб. пособие. — К., 2001.
4. *История политических и правовых учений* / Под ред. О. Э. Лейста. — М., 1999, 2001.
5. *История политических и правовых учений* / Под ред. проф. С. Ф. Кечекьяна, доц. Г. И. Федькина. — 2-е изд. — М., 1960.
6. *История политических и правовых учений: Учебник* / Под ред. В. С. Нерсесянца. — М., 1983 (1988, 1995, 1999, 2002).
7. *История политических и правовых учений: Хрестоматия* / Под общ. ред. проф. Г. Г. Демиденко. — Харьков: Факт, 1999.
8. *История политических и правовых учений: Хрестоматия* / Под ред. проф. О. Э. Лейста. — М., 2000.
9. *История политических и правовых учений. Домарксистский период: Учебник* / Под ред. О. Э. Лейста. — М.: Юрид. лит., 1991.
10. *История политических учений* / Под ред. О. В. Мартышина. — М.: Юристъ, 1996. — Вып. 2.
11. *История политических учений* / Под ред. проф. О. В. Мартышина. — М., 2002.
12. *Мірошниченко М. І., Мірошниченко В. І.* Історія вчень про державу і право: Навч. посіб. — К.: АТІКА, 2001.
13. *Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л.* Історія політичної думки. — К.: Основа, 1997.
14. *Шульженко Ф. П., Андрусак Т. Г.* Історія політичних і правових вчень: Навч. посіб. — К., 2001.
15. *Шульженко Ф. П., Андрусак Т. Г.* Історія політичних і правових вчень: Підручник. — К., 1999.
16. *Шульженко Ф. П., Наум М. Ю.* Історія вчень про державу і право: Курс лекцій. — К.: Юрінком, 1997.

Додаткова

17. *Азаркин Н. М.* Монтескье (Из истории политической и правовой мысли). — М., 1988.

18. *Аль-Фараби*. Афоризмы государственного деятеля // Социально-этические трактаты. — Алма-Ата, 1973.
19. *Аль-Фараби*. Трактат о взглядах жителей добродетельного города // Философские трактаты. — Алма-Ата, 1972.
20. *Американские просветители*: Избр. произведения: В 2 т. — М., 1958–1969. — Т. 1, 2.
21. *Анархия и власть* / Отв. ред. К. М. Андреев. — М., 1992.
22. *Андреева И. С.* Проблема мира в западноевропейской философии. — М., 1975. — Гл. 4.
23. *Аннерс Эрик*. История европейского права. — М.: Наука, 1996.
24. *Аристотель*. Политика // Соч.: В 4 т. — М., 1984. — Т. 4.
25. *Арон Р.* Этапы развития социологической мысли. — М., 1993. — Ч. I. Основоположники (Огюст Конт, Карл Маркс).
26. *Архашастра*, или наука политики. — М.; Л., 1959.
27. *Бакунин М. А.* Федерализм, социализм и антитеологизм. Государственность и анархизм // Философия. Социология. Политика. — М., 1989.
28. *Беккариа Ч.* О преступлениях и наказаниях. — М., 1939.
29. *Бентам И.* Избранные сочинения. — СПб., 1867. — Т. 1.
30. *Бердяев Н. А.* Истоки и смысл русского коммунизма. — М., 1990.
31. *Бжезинский З.* Большой провал. Агония коммунизма // Квинтэссенция: Философский альманах. — М., 1990.
32. *Бонташ П. К., Прозорова Н. С.* Томас Мор (Из истории политической и правовой мысли). — М., 1983.
33. *Боргош Ю.* Фома Аквинский (Мыслители прошлого). — 2-е изд. — М., 1975.
34. *Буржуазная философия конца и начала империализма.* — М., 1977.
35. *Бурлацкий Ф. М.* Загадки и урок Никколо Макиавелли. — М., 1977.
36. *Бухарин Н. И.* Избранные труды. — Л.: Наука, 1988.
37. *Вебер М.* Избранные произведения. — М., 1990.
38. *Волгин В. П.* Развитие общественной мысли во Франции в XVIII в. — М., 1977.
39. *Вьшинский А. Я.* Вопросы теории государства и права. — М., 1949.
40. *Галактионов А. А., Никандров П. Ф.* Русская философия IX–XIX вв. — 2-е изд., испр. и доп. — Л., 1989.
41. *Галанза П. Н.* Учение Канта о государстве и праве. — М., 1960.
42. *Гегель Г.* Политические произведения. — М., 1978.
43. *Гегель Г. В.* Философия права / Вступ. ст. и прим. В. С. Нерсесянц. — М., 1990.

44. *Гелбрейт Д. К.* Новое индустриальное общество. — М., 1969.
45. *Герцен А.* Полное собрание сочинений: В 9 т. — М., 1958.
46. *Гессен В. М.* Возрождение естественного права. — СПб., 1902.
47. *Гладунов М., Митрофанов Б.* Революционер, мыслитель, юрист (к 225-летию со дня рождения Робеспьера). — М., 1983.
48. *Гоббс Т.* Левиафан, или материя, формы и власть государства церковного и гражданского // Соч.: В 2 т. — М., 1992. — Т. 2.
49. *Графский В. Г.* Бакунин (Из истории политической и правовой мысли). — М., 1985.
50. *Графский В. Г.* Государство и технократия. Историко-политическое исследование. — М., 1981.
51. *Грацианский П. С.* Десницкий (из истории политической и правовой мысли). — М., 1978.
52. *Грацианский П. С.* Политическая и правовая мысль России второй половины XVIII в. — М., 1984.
53. *Гроций Г.* О праве войны и мира. Три книги, в которых объясняются естественное право и право народов, а также принципы публичного права. — М., 1956.
54. *Гульга А. В.* Кант. — М., 1977.
55. *Гумплович Л.* Общее учение о государстве. — СПб., 1910.
56. *Далин В. М.* Бафер в 1790–1797 гг. Факты и идеи // Грахх Бабеф. Сочинения. — М., 1976–1982. — Т. 2–4.
57. *Деев Н. Н.* Иеремия Бентам // Политическая деятельность. — М., 1979.
58. *Деев Н. Н.* Политические взгляды американских федералистов // Из истории политических учений. — М., 1976.
59. *Декларации* прав человека и гражданина 1789 и 1793 гг. // Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран / Под ред. З. М. Черниловского. — М., 1984. — С. 207–209, 234–236.
60. *Десницкий С. Е.* Слово о прямом и ближайшем способе к научению юриспруденции. О натуральной юриспруденции // Русская философия собственности (XVIII–XX). — СПб.: Ганза, 1993.
61. *Джефферсон Т.* Автобиография. Заметки о штате Виргиния. — Л., 1990.
62. *Джефферсон Т.* О демократии. — Л., 1992.
63. *Дигесты* Юстиниана: Избр. фрагменты / Пер. и прим. И. С. Петерского. — М., 1984.
64. *Древнекитайская философия:* Собр. текстов: В 2 т. — М., 1972. — Т. 1; 1973. — Т. 2.

65. *Дунаевский В. А., Кучеренко Г. С.* Западноевропейский утопический социализм в работах советских историков. — М., 1981.
66. *Дюги Л.* Общество, личность, государство. — СПб., 1909.
67. *Дюги Л.* Социальное право, индивидуальное право и преобразование государства. — М., 1909.
68. *Дюркгейм Э.* Метод социологии. — М., 1991.
69. *Дюркгейм Э.* О разделении общественного труда. — М., 1991.
70. *Егоров С. А.* Конституционализм в США: политико-правовые аспекты. — М., 1993.
71. *Егоров С. А.* Политическая юриспруденция в США. — М., 1989.
72. *Еллинек Г.* Общее учение о государстве. — М., 1908.
73. *Еллинек Г.* Социально-этическое значение права, неправды, наказания. — М., 1910.
74. *Энгельс Ф.* Анти-Дюринг // К. Маркс, Ф. Энгельс. Твори.
75. *Энгельс Ф.* Бакуністи за роботою // К. Маркс, Ф. Энгельс. Твори. — Т. 18.
76. *Энгельс Ф.* Положення робітничого класу в Англії // К. Маркс, Ф. Энгельс. Твори. — Т. 2.
77. *Энгельс Ф.* Походження сім'ї, приватної власності і держави // К. Маркс, Ф. Энгельс. Твори. — Т. 21.
78. *Энгельс Ф.* Про авторитет // К. Маркс, Ф. Энгельс. Твори. — Т. 41.
79. *Энгельс Ф.* Розвиток соціалізму від утопії до науки // К. Маркс, Ф. Энгельс. Твори. — Т. 19.
80. *Зайченко Г. А.* Джон Локк (Мыслители прошлого). — М., 1973.
81. *Золотухина Н. М.* Иосиф Волоцкий (Из истории политической и правовой мысли). — М., 1981.
82. *Золотухина Н. М.* Развитие русской средневековой политико-правовой мысли. — М., 1985.
83. *Зорькин В. Д.* Позитивистская теория права в России. — М., 1978.
84. *Зорькин В. Д.* Политические взгляды Никколо Макиавелли // Вестн. Моск. ун-та. Право. — 1969. — № 6.
85. *Зорькин В. Д.* Чичерин (Из истории политической и правовой мысли). — М., 1984.
86. *Зотов А. Ф., Мельвиль Ю. К.* Буржуазная философия середины XIX — начала XX века. — М., 1988.
87. *Иеринг Р.* Борьба за право. — М., 1991.
88. *Избранные* юридические произведения прогрессивных русских мыслителей второй половины XVIII в. — М., 1959.

89. *Исаев И. А.* Политико-правовая утопия в России. (Конец XIX — начало XX в.). — М., 1991.
90. *История буржуазного конституционализма XIX в.* / Отв. ред. В. С. Нерсесянц. — М., 1986.
91. *История политических и правовых учений. Древний мир.* — М.: Наука, 1985.
92. *История политических и правовых учений. Средние века и Возрождение.* — М.: Наука, 1986.
93. *История политических и правовых учений XVII–XVIII вв.* — М.: Наука, 1989.
94. *История политических и правовых учений XIX в.* / Отв. ред. В. С. Нерсесянц. — М., 1993.
95. *Каленский В. Г.* Мэдисон (Из истории политической и правовой мысли). — М., 1981.
96. *Кампанелла.* Город Солнца. — М.; Л., 1954.
97. *Кант И.* К вечному миру // Соч. — М., 1966. — Т. 6.
98. *Кант И.* Метафизика нравов: В 2 ч. Ч. 1. Метафизические начала учения о праве // Соч. — М., 1965. — Т. 4. — Ч. II.
99. *Каутский К.* Предшественники новейшего социализма. — М.; Л., 1925. — Т. II.
100. *Кельзен Г.* Чистое учение о праве // Сб. переводов. — М., 1987. — Вып. 1.; 1988. — Вып. 2.
101. *Ковалевский М. М.* Демократия и ее политическая доктрина. — СПб., Вып. 1–2 (лекции 1912–1913 гг.).
102. *Кодлова Н. Ю.* Буржуазные учения о федерализме XVIII–XIX вв. — М., 1988.
103. *Козлихин И. Ю.* История политических и правовых учений. Новое время: от Макиавелли до Канта. — СПб., 2002.
104. *Кон И. С.* Позитивизм в социологии. — Л., 1964.
105. *Конт О.* Дух позитивной философии. — СПб., 1910.
106. *Конт О.* Общий обзор позитивизма. — СПб., 1912–1913. — Т. 1–3. Родоначальники позитивизма. — Вып. IV–V.
107. *Коркунов Н. М.* История философии права. — СПб., 1915.
108. *Котляревский С. А.* Власть и право. Проблемы правового государства. — М., 1915.
109. *Кочерга Б. Н.* Социальный оборотень у власти: Что не предвидел К. Маркс и не смог доказать М. Джилас? — Симферополь, 1990.
110. *Кривушин Л. Т.* Проблема государства и общества в домарксистской мысли (Историко-социологические очерки). — Л., 1978.

111. *Крижанич Ю.* Політика. — М., 1887.
112. *Критика идеологии неофашизма.* — М., 1976.
113. *Кропоткин П. А.* Великая Французская революция. 1789–1793. — М., 1979.
114. *Кропоткин П. А.* Современная наука и анархия // Хлеб и воля. Современная наука и анархия. — М., 1990.
115. *Круглашов А. М.* Драма інтелектуала: Політичні ідеї Михайла Драгоманова. — Чернівці, 2000.
116. *Круглов С. М.* Критика філософії дрібнобуржуазного анархізму Герберга Маркузо. — К., 1975.
117. *Кузнецов В. Н.* Немецкая классическая философия второй половины XVIII — начала XIX века. — М., 1989.
118. *Кузнецов Э. В.* Философия права в России. — М., 1989.
119. *Куприц Н. Я.* Ковалевский (Из истории политической и правовой мысли). — М., 1978.
120. *Лазарев В. В., Чаодаев П. Я.* Из истории политической и правовой мысли. — М., 1985.
121. *Лейст О. Э.* Вопросы государства и права в трудах социалистов-утопистов XIV–XVII веков. — М., 1966.
122. *Лейст О. Э.* Политическая идеология утопических социалистов во Франции в XVIII в. — М., 1972.
123. *Лейст О. Э.* Учение Спинозы о государстве и праве. — М., 1960.
124. *Ленін В. І.* Держава і революція // Повн. збір. тв. — Т. 33.
125. *Ленін В. І.* Лист в Політбюро ЦК РКП(б) (Молотову для членів Політбюро) від 18.03.1922 р. // Повн. збір. тв. — Т. 45.
126. *Ленін В. І.* Про двовладдя // Повн. збір. тв. — Т. 31.
127. *Ленін В. І.* Про диктатуру пролетаріату // Повн. збір. тв. — Т. 39.
128. *Ленін В. І.* Про право націй на самовизначення // Повн. збір. тв. — Т. 24.
129. *Ленін В. І.* Промова про обман народу лозунгами свободи і рівності // Повн. збір. тв. — Т. 38.
130. *Локк Д.* Избранные философские произведения: В 2 т. — М., 1960. — Т. 2.
131. *Луковская Д. И.* Социологическое направление во французской теории права. — Л., 1972.
132. *Маблі Г.* О Законодательстве или принципы законов / О правах и обязанностях гражданина: Избр. произведения. — М.; Л., 1950.
133. *Макиавелли Н.* Государь. — М., 1990.
134. *Макиавелли Н.* Избранные сочинения. — М., 1982.

135. *Малинин В. А.* История русского утопического социализма (от зарождения до 60-х годов XIX в.). — М., 1977.
136. *Мамут Л. С.* Карл Маркс как теоретик государства. — М., 1979.
137. *Мамут Л. С.* Образ государства в доктрине анархизма (“Единственный и его собственность” Макса Штирнера) // Историко-правовые исследования: проблемы и перспектива. — М., 1982.
138. *Мамут Л. С.* Этатизм и анархизм как типы политического сознания. Домарксистский период. — М., 1989.
139. *Манфред А. З.* Великая Французская революция. — М., 1983.
140. *Манфред А. З.* Три портрета эпохи Великой Французской революции. — М., 1978.
141. *Маркс К.* Злиденність філософії // К. Маркс, Ф. Енгельс. Твори. — Т. 4.
142. *Маркс К.* К критике гегелевской философии права. Введение // К. Маркс, Ф. Енгельс. Соч. — Т. 1.
143. *Маркс К.* Конспект книги М. Бакуніна “Державність і анархія” // К. Маркс, Ф. Енгельс. Твори. — Т. 18.
144. *Маркс К., Енгельс Ф.* Німецька ідеологія // К. Маркс, Ф. Енгельс. Твори. — Т. 3.
145. *Маркс К., Енгельс Ф.* Маніфест Комуністичної партії // К. Маркс, Ф. Енгельс. Твори. — Т. 4.
146. *Марксистско-ленинское учение о государстве и праве.* История развития и современность. — М., 1977.
147. *Марченко Н. М.* Политические теории и политическая практика в развитых капиталистических странах. — М., 1992.
148. *Марченко Н. М.* Политические теории права. — Л., 1972.
149. *Марчук В. П.* “Свободное право” в буржуазной юриспруденции. Критика концепции Е. Эрлиха. — К., 1997.
150. *Марчук В. П.* Соціологічні теорії права в Німеччині: Історія і сучасність. — Чернівці, 1998.
151. *Машков А. Д.* Проблеми держави і бюрократії у політико-правових концепціях М. О. Бакуніна і П. О. Кропоткіна: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — К., 1996.
152. *Мееровский Б. В.* Гоббс (Мыслители прошлого). — М., 1975.
153. *Мирзаев С. Б.* Полибий (Из истории политической и правовой мысли). — М., 1986.
154. *Монтескье Ш.* Избранные произведения. — М., 1955.
155. *Мор Т.* Утопия. — М., 1978.

156. *Морелли*. Кодекс природы, или истинный дух ее законов. — М., 1956.
157. *Муравьев Н. М.* Проект Конституции // Избранные социально-политические и философские произведения декабристов. — М., 1951. — Т. 1. — С. 295–329.
158. *Нарский И. С.* Кант (Мыслители прошлого). — М., 1976.
159. *Нахов И. М.* Философия киников. — М., 1982.
160. *Нерсеянец В. С.* Гегелевская философия права. — М., 1974.
161. *Нерсеянец В. С.* Гегель (Из истории политической и правовой мысли). — М., 1979.
162. *Нерсеянец В. С.* Личность и государство в политико-правовой мысли (Из истории идей). — М., 1980.
163. *Нерсеянец В. С.* Платон (Из истории политической и правовой мысли). — М., 1984.
164. *Нерсеянец В. С.* Политические учения Древней Греции. — М., 1979.
165. *Нерсеянец В. С.* Сократ. — 2-е изд. — М., 1980.
166. *Ницше Ф.* Сочинения: В 2 т. — М., 1990. — Т. 1–2.
167. *Общественная мысль в России XIX века.* — Л., 1986.
168. *Овсянников М. Ф.* Гегель (Мыслители прошлого). — М., 1971.
169. *Оксианов Э. Н.* Политическая теория Макса Вебера. — Рига, 1985.
170. *Оуэн Р.* Избр. соч. — М.; Л., 1950. — Т. I–II.
171. *Пашуканис Е. Б.* Общая теория права и марксизм // Избранные произведения по общей теории права и государства. — М., 1980.
172. *Пейн Т.* Избранные сочинения. — М., 1959.
173. *Пестель П. И.* “Русская Правда” // Избранные социально-политические и философские произведения декабристов. — М., 1951. — Т. II. — С. 73–162.
174. *Печатнов В. О.* Гамильтон и Джефферсон. — М., 1984.
175. *Пионтковский А. А.* Учение Гегеля о праве и государстве и его уголовно-правовая теория. — М., 1963.
176. *Пирумова Н. М.* Александр Герцен. Революционер, мыслитель, человек. — М., 1989.
177. *Пирумова Н. М.* Социальная доктрина М. А. Бакунина. — М., 1990.
178. *Платон.* Государство // Соч.: В 3 т. — М., 1971. — Т. 3. — Ч. 1.
179. *Платон.* Законы // Соч.: В 3 т. — М., 1972. — Т. 3. — Ч. 2.
180. *Плеханов Г. В.* Избранные философские произведения. — М., 1956.
181. *Посошков И.* Книга о скудности и богатстве и другие сочинения. — М., 1951.

182. *Прозорова Н. С.* Борьба К. Маркса и Ф. Энгельса против анархизма. — М., 1960.
183. *Прозорова Н. С.* П. И. Пестель: Конституционный и другие законодательные проекты. — Запорожье, 2000.
184. *Прозорова Н. С.* Политические и правовые взгляды Лиль-берна. — М., 1960.
185. *Прокопович Ф.* Правда воли монаршей. — М.; Л., 1953.
186. *Прудон П. Ж.* Французская демократия. — СПб., 1907.
187. *Прудон П. Ж.* Что такое собственность? Или исследование о принципе права и власти. — М., 1919.
188. *Радищев А. Н.* Избранные сочинения. — М.: Госполитиздат, 1952.
189. *Разумович Н. Н.* Политическая и правовая культура. Идеи и институты Древней Греции. — М., 1989.
190. *Ракитская И. Ф.* Политическая мысль итальянского Возрождения. Гуманизм конца XIV–XV веков. — Л., 1984.
191. *Рейснер М. А.* Право. Наше право. Чужое право. Общее право. — Л., 1925.
192. *Робеспьер М.* Революционная законность и правосудие. Статьи и речи. — М., 1959.
193. *Руссо Ж. Ж.* Трактаты. — М., 1969.
194. *Сапрыкин Ю. М.* Политическое учение Гаррингтона. Из истории идейно-политической борьбы в годы английской буржуазной революции XVII века. — М., 1975.
195. *Сатышев В. Е.* Политико-правовые учения в Англии в эпоху буржуазной революции XVII века. — М., 1985.
196. *Сен-Симон.* Избр. соч. — М.; Л., 1948. — Т. I–II.
197. *Скрипчев Е. А.* Добролюбов (Из истории политической и правовой мысли). — М., 1988.
198. *Скрипчев Е. А.* Чернышевский (Из истории политической и правовой мысли). — М., 1979.
199. *Согрин В. В.* Основатели США: исторические портреты. — М., 1983.
200. *Соколов В. В.* Средневековая философия. — М., 1979.
201. *Спенсер Г.* Основания социологии. — СПб., 1898. — Т. I–II.
202. *Спенсер Г.* Социальная статика. — СПб., 1906.
203. *Спенсер Г.* Справедливость. — СПб., 1898.
204. *Сперанский М. М.* Проекты и записки. — М.; Л., 1961.
205. *Спиноза Б.* Избранные произведения: В 2 т. — М., 1957. — Т. 2.

206. *Стучка П. И.* Избранные произведения по марксистско-ленинской теории права. — Рига, 1964.
207. *Татищев В. Н.* Избранные произведения. — Л., 1979.
208. *Таукелев А. Н., Сапаргалиев Г. С.* Государственно-правовые взгляды Аль-Фараби. — Алма-Ата, 1975.
209. *Темнов Е. И.* Макиавелли (Из истории политической и правовой мысли). — М., 1979.
210. *Ткачев Б. Н.* Избранные сочинения. — М., 1993.
211. *Токвиль А.* Демократия в Америке. — М., 1992.
212. *Тонких В. А., Ярецкий Ю. Л.* История политической и правовой мысли России. — М., 1999.
213. *Троцкий Л. Д.* К истории русской революции. — М., 1990.
214. *Троцкий Л. Д.* Портреты революционеров. — М., 1991.
215. *Туманов В. А.* Буржуазная правовая идеология. К критике учений о праве. — М., 1971.
216. *Ударцев С. Ф.* Кропоткин (Из истории политической и правовой мысли). — М., 1989.
217. *Ударцев С. Ф.* Политическая и правовая теория анархизма в России: история и современность. — Алматы, 1994.
218. *Уинстенли Д.* Закон свободы // Избранные памфлеты. — М.; Л., 1950.
219. *Утченко С. Л.* Политические учения Древнего Рима. III–I вв. до н. э. — М., 1977.
220. *Фурье Ш.* Избранные сочинения. — М.; Л., 1951–1954. — Т. I–IV.
221. *Харц Л.* Либеральная традиция в Америке. — М., 1993.
222. *Цицерон.* Диалоги. О государстве. О законах. — М., 1966.
223. *Чаадаев П. Я.* Философические письма // Статьи и письма. — М., 1989.
224. *Чанышев А. Н.* Начало философии. — М., 1982.
225. *Чернышевский Н. Г.* Полное собрание сочинений: В 15 т. — М., 1950.
226. *Четвернин В. А.* Современные концепции естественного права. — М., 1988.
227. *Чибиряев С. А.* Великий русский реформатор. Жизнь, деятельность, политические взгляды М. М. Сперанского. — М., 1989.
228. *Чичерин Б. Н.* Собственность и государство // Русская философия собственности (XVIII–XX). — СПб.: Ганза, 1993.
229. *Чичерин Б. Н.* Философия права. — М., 1900.
230. *Шпенглер О.* Закат Европы. — М.: Мысль, 1993.

231. *Штаммлер Р.* Сущность и задачи правоведения. — СПб., 1908.
232. *Штурнер М.* Единственный и его собственность. — Харьков, 1994.
233. *Яхин Р. Х.* Государственно-правовые взгляды П. И. Пестеля. — Казань, 1961.
234. *Ячевский В. В.* Общественно-политические и правовые взгляды Л. Н. Толстого. — Воронеж, 1983.

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	3
Навчально-тематичний план вивчення дисципліни “Історія політичних і правових вчень”	4
Програмний матеріал до вивчення дисципліни “Історія політичних і правових вчень”	5
Питання для самоконтролю	19
Теми контрольних робіт	22
Список рекомендованої літератури	24

Відповідальний за випуск
Редактор
Комп’ютерна верстка

Н. В. Медведєва
Л. М. Гримальська
Т. Г. Замура

МАУП

Зам. № ВКЦ-1355

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП